

Könyvszemle

A szociologizáló hagyomány

Demeter Tamás új könyve ambiciózus vállalkozásnak mutatkozik. Azzal az általánosan elterjedt meggyőződéssel száll szembe, mely szerint „*a magyar filozófiai kultúra túlnyomórészt receptív, befogadó, kevésbé kreatív: főszereplői többnyire epigonok, s ezért a magyar filozófiai teljesítmény a nyugati filozófiai hagyomány kontextusában jórészt másodlagos.*” (13.) *A szociologizáló hagyomány* abban a tekintetben mindenképp egyedi, hogy a látszólag sporadikus magyar filozófiai hagyománynak igyekszik átfogó eszmetörténeti beágyazást adni.

A kötet lényegében történeti monográfia, ám a fejezetek korábban már megjelentek tanulmányként. Ezeket igyekezett a szerző egységes narratívába dolgozni, amely képes annak megmutatására, hogy a hazai filozófia története, látszólagos szétszórtsága ellenére, igenis hordoz egységes jegyeket. A könyv „fő tézise, hogy elbeszéljen egy olyan történetet, amelyben a magyar filozófia elmúlt száz éve koherensnek és nyitottnak ábrázolható. Az ún. szociologizáló hagyomány ugyanis egymással vitatkozó gondolkodási irányokat is képes együtt tárgyalni. A kötet végső soron azt állítja, hogy a magyar filozófia eredeti, maradandó és valódi hatást kifejtő teljesítményei jellemzően ennek a szemléletmódnak a jegyeit viselik magukon.” (14.)

A kilenc fejezet lényegében tematikusan tekinti át a hazai filozófiatörténet főbb állomásait; Lukács György viszont több fejezet-

ben is visszatér. A 4. fejezet Lukács irodalomról és elsősorban a dráma műfajáról alkotott elképzeléseit tárgyalja, az 5. fejezet a világnézet és ideológia *a priori* lehetőségeit és kapcsolódási pontjait igyekszik boncolgatni Lukács, Hauser Arnold és Mannheim Károly nyomán, a 6.-ban megjelenik a Lukács-iskola tudományfilozófiai aspektusa, a 7.-ben pedig az esztétikum autonómiájával kapcsolatban kapunk Lukács-értelmezést. E tekintetben azt lehet mondani, hogy a korai Lukács-életmű egyfajta elemzése ível át a kötet gerincét alkotó tanulmányokon, hiszen a dráma fogalmától a megismerés ideológiakritikáján és tudományfilozófiai elemzésén keresztül ismét az esztétikai tapasztalathoz jutunk vissza, de már nem egy konkrét műfaj szociológiai elemzéséhez, hanem általános irodalomelméleti megfontolásokhoz. Az első, bevezető tanulmány után a második – Palágyi Menyhért pszichologizmuskritikáját bemutató fejezet – mintegy előkészíti a központi tanulmányokat, az utolsó pedig egy lehetséges útvonalat mutat be a továbbhaladással kapcsolatban – Nyíri Kristóf életművének elemzéséhez igyekszik támpontokat adni.

A bevezető tanulmány Lendvait idézi, aki a hazai filozófiai élet állapotát a magyar nyelv struktúrájára vezeti vissza. A kritika azt igyekszik érinteni, hogy a hazai filozófiai élet korai fejletlen állapota, illetve e történeti-szociológiai beágyazottság magyarázata magában a nyelvben keresendő. Eszerint a magyar nyelv grammatikai felépítését tekintve jelentősen

különbözik a nyugati nyelvektől, és ennek egyfajta következménye, hogy kevésbé alkalmas filozófiai vizsgálódásra. A magyar ugyanis jellegét tekintve több mellérendelő mondatot tartalmaz, mint a nyugatiak, és kevésbé alkalmas igeneves-alárendelő szerkezetek magyarázatára, ami szükséges lenne egy absztrakt gondolkodásmód magyarázatához. (16.). A tézis első látásra *ad hoc*-nak látszik, hiszen köztudott, hogy több hazai filozófus művei emigrációban, németül, illetve angolul láttak napvilágot, és csak később fordítottak őket magyarra. Az eredeti szövegek olvasása közben azonban a kevésbé gördülékeny nyelvtani szerkezetekben fel-felsejlik annak érzete, hogy a szerző nem anyanyelvén írta az adott szöveget. Demeter ezt azzal is igyekszik alátámasztani, hogy a hazai életben a filozófiai eszmék elsősorban az irodalom területén honosodtak meg, és az intézményi, illetve szervezeti kultúra, amely ténylegesen meghatározza a filozófia elterjedését, nem alakult ki. „[n]em meglepő [...], hogy Lukács esszéinek nagy része ebben a szellemi közegben nincs ott, itt ugyanis hiányoznak az életvilágból fakadó problémák hagyományosan filozófiai kezelési módjai.” (16.) Sokat profitálhatott volna a kötet abból, ha a szerző társadalomtörténeti áttekintését adja annak a közegnek, amelyben ezek az esszék nem találtak megfelelő olvasótáborra. Demeter csak érintőlegesen említi azokat a hazai értelmiségieket, akik jelentős szerepet játszottak a filozófiai eszmék – ha nem is feltétlen filozófiai módon kifejtett – továbbadásában.

Részben effajta megfontolásokkal magyarázható, hogy a magyar filozófiai élet inkább a gyakorlatias, „csinálni” nyelvfelfogásra, semmint a külföldi „absztrakt” nyelvre épül, így sokkal inkább társadalmi és történeti beágyazottságú, mint nyugati társai. E nyelvi

beágyazottság alátámasztásaként előnyös lett volna a tárgyalt gondolkodók, illetve munkáik eszmetörténeti elhelyezése. Így a naiv olvasó számára könnyebben elkülönülnének a különböző álláspontok, és elkerülhető lenne, hogy nemcsak az olvasó, de maga a szerző is összemossa hasonló jelentésű fogalmakat. Demeternek különösen nehéz feladata van az ötödik fejezetben a ’világénezt’ és ’ideológia’ fogalmainak elemzése kapcsán. Igyekszik tisztázni a különbségeket a két fogalom közt, de néhol ő is egybecsúszik a használatukban; kvázi felcserélhetően alkalmazza ezeket, még akkor is, ha korábban már felhívta a figyelmet arra, hogy nem feltétlen kölcsönösen felcserélhetőek. Számos esetben a fogalmak alatt nem tudunk mást érteni, mint a világ átélésének egy egyedi élményét; így a mű olvasása folyamán az ideológia fogalma az életvilág átélésének érzésévé redukálódik (107–110.).

A társadalmi és történeti beágyazottság alól kivétel Lakatos tudományfilozófiája, melyről Demeter a 6. fejezetben kimutatja, hogy elsősorban ahistorikus; Lakatos a társadalmi-történeti beágyazottságot másodlagosnak tekinti. A szerző Lakatos tudományfilozófiájának e történetietlenségét elsősorban azzal magyarázza, hogy számára a tudomány kiemelt státussal rendelkezik, ahol elsősorban az episztemé a fontos, illetve a belső történet koherens rekonstrukciója (125.). E tekintetben Lakatos egyfajta kivülállóként tekinthető a hazai filozófiatörténetben, és nem illeszkedik közvetlenül a szociologizáló hagyományba.

A Lakatos-elemzés ahistorikusságát akár analógiájaként is tekinthetnénk Demeter munkájának. *A szociologizáló hagyomány* úgy próbálja magyarázni a magyar filozófia történetét, hogy a társadalmi és történeti keretet háttérbe helyezi, és elsődlegesen a hazai filozófiai művek fogalmi *exegesisét* hajtja végre,

melyek a konkrét társadalmi, illetve történeti ismeretek nélkül kiüresednek. Erre kitűnő példaként szolgálhat az utolsó, Nyíri Kristóf munkásságát elemző fejezet tézise (179.): „*Józan és hasznos módszertani követelmény a szociológiailag inspirált magyarázatokkal és értelmezésekkel szemben, hogy megfelelően komplexek legyenek. A komplexitás követelménye ebben a tekintetben annyit tesz, hogy az értelmezésnek mindazon tényezőket tekintetbe kell vennie, amelyek relevánsnak tekinthetők egy koherens és plauzibilis olvasat számára. Ebben a fejezetben azt mutatom meg, hogy Nyíri Kristóf műve, ha teljességében olvassuk, megfelel ennek az elvárásnak.*”

A naív olvasó elsőre csak annak komplex magyarázatát veszi észre, hogy egy szociológiailag inspirált filozófiai munkának kellően komplexnek kell lennie, hogy aztán azt újra

rekonstruálva még komplexebb szövegghalmazt kapjunk. Arról, hogy egy fogalmi magyarázattal szemben egyéb elvárásokat is támaszthatunk, nem szól a szöveg.

Ennek ellenére a kötet hasznos a hazai filozófiatörténet megértése kapcsán. Demeter nehéz feladata ellenére igyekszik fogalmi elemzését adni a Lukács-hagyatékna a hazai filozófia történetében. A kötet érdekes lehet azok számára, akik kiemelten foglalkoznak Lukács esztétikaelméletével, illetve azzal, hogy Lukács számára miért az esztétikai az, ami elsődleges szerepet élvez a megismerés többi formájával szemben. (*Demeter Tamás: A szociológizáló hagyomány A 20. századi magyar filozófia főárama. Bp.: Századvég, 2011. 214 p.*)

Forgács Gábor

PhD, BME Filozófia és Tudománytörténet Tanszék

Nőírók és író nők

A *Nyugat* alapításának 100. évfordulója és a nők helyzetének bemutatása iránti intellektuális kíváncsiság és elkötelezettség indokolhatta Borgos Anna és Szilágyi Judit kötetének megírását. A 2011-ben megjelent könyv címe *Nőírók és író nők* egyszerre szűkebb és tágabb értelemben is sokat elárul mindazokról a problémákról, amelyekkel a *Nyugat*-ba író nők szembesültek, mind pedig a könyv módszertanáról is. Ez, ahogy azt az alcím külön is kiemeli (*Irodalmi és női szerepek a Nyugatban*), a kötet legfőbb alapelve: a szerepek vizsgálata. Egyrészt és elsősorban a női szerepeké, az írónői és nőírói pozíció között lévő, a hatalom és az autonómia fogalmai által nagyban meghatározott különbség feltérképezése a kötet célja, de ugyanígy vizsgálja az irodalmi szerepeket is, melyek itt szorosan összefonódnak a nemi szerepekkel.

Ám Borgos és Szilágyi nemcsak a nyugatos nők pozícióit vizsgálja, hanem legalább ennyire a férfiak szerepét is, még ha ez sok helyen nem is kerül feltétlenül explicit kimondásra. Ez a vizsgálat elkerülhetetlen, mivel a férfiak szerepeinek megismerése és megértése sok mindenben magyarázza a női szerepek alakulását is.

A fentebb leírtakból minden bizonnyal egyértelműen kiderül, hogy a kötet nagyban használja a különféle genderelméletek problémafelvetéseit és következtetéseit, ám ezeket mindig közvetett és erősen alkalmazott módon teszi, ilyen irányú közvetett hivatkozások a lehető legritkábban találhatók a kötetben. Ám ez önmagában egyáltalán nem problematikus dolog, különösen, hogy ezáltal a szöveg is jóval könnyebben olvasható. Az olvashóság mellett fontos szempont, hogy így talán a széles szakmai olvasóközönséget is jobban meg lehet nyerni, és ezáltal némi esély adód-